

PUHEENVUOROT JA KATSAUKSET / REVIEW ARTICLES

Metropoliitta Ambrosius

Ortodoksisuus ja futuuri¹

Professori Torsti Kivistö kirjoitti yli kaksikymmentä vuotta sitten (*Futura* 4/99) tietoisuuden evoluutiosta ja kansalaisyhteiskunnan tulosta. Hän ennakoiki, että 2000-luvulla ihmisellä on mahdollisuus ottaa kokonaisvaltaisesti syvempää persoonakohtaista vastuuta itsestään ja ympäristöstään. Tämänäköinen hyppäys materialismin ylikorostuksesta henkisyuden etsintään on iso paradigman muutos. Mielestäni tämä kulkee käsi kädessä uskonnon uuden tuleamisen kanssa. Tästä on runsaasti esimerkkejä tänään, vaikkapa helluntailaisuuden ja karismaattisten liikkeiden sekä new age -uskontojen nousun myötä.

Kirkot ongelmien keskellä

Perinteisten kirkkojen ongelmat ovat hyvin vahvasti yhteisiä. Niiden joukossa korostuu erityisesti kolme tematiikkaa:

Ylikorostunut dogmatiikka. Pyrkimys määritellä eksaktisti niitäkin asioita, jotka eivät alistu määritelmiin. Tämä vie helposti yksipuoliseen tunnusluonteeseen ja jopa fundamentalismiin. Ytimeltään kristillinen usko on halki historian ollut elämäntapa, eikä kokoelma oppilausemia. Paavi Francisuksen sanoin: ei pidä tehdä idoleita opinkappaleista, jotka ovat abstrakteja totuuksia.

¹ Kirjoitus on ilmestynyt aiemmin *Futurassa* (1/2022) ja se julkaistaan Ortodoksiassa pienin toimituksellisin muutoksin.

Kristuksen persoonan ylikorostus ja yksipuolinen esillä pitäminen. Tämä on johtanut käytännössä usein melkein pä kristomonismiin. Varsinkin Pyhän Hengen työ on jäänyt taka-alalle. Juuri Pyhän Hengen jatkuva läsnäolo avaa kristillisyyden myös institutionaalisen kirkon ulkopuolelle ja vieläpä muiden uskontojen kohtaamiseen.

Kirkosta on tullut byrokraattisen organisaation vanki. Suomessa niin luterilainen kuin ortodoksinenkin kirkolliskokous on säätyvaltiopäivien viimeinen jäännös. Kuten maailma yleisemminkin ennen demokratian esiinnou-sua, katolinen ja ortodoksinen kirkko ovat yhä harvainvallan alla, piispojen hallinnassa. Moni pitää tätä melkein pä irvikuvana varhaisen kirkon yhteisöl-lisestä ja vahvasti tulevaisuuteen suuntautuneesta elämästä.

Suomen ortodoksinen kirkkokaan ei ole vapaa ongelmallisesta perin-nöstä. Hengellisen mission hämärtyminen ja johtajuuden vakava puute alle-viivaavat tänään hallinnon ensisijaisuutta. Silti kirkko on selvinnyt vahvan liturgisen identiteettinsä turvin aina tähän asti. Useimmille ihmisille juma-lanpalveluselämän pyhyys ja kauneus tuovat näkymättömän näkyväksi. Se tekee tilaa osallisuudelle pyhästä, Jumalasta. Tähän hyvyyden ja rakkauden kokemukseen sisältyy aina vahvasti salaisuuden kohtaaminen.

Ortodoksisuus ja muut uskonnot

Olen 1980-luvulta asti pohtinut syitä ortodoksisuuden nousulle julkisuuteen Suomessa. Tämä on ollut iso yllätys ja hämmästyksen aihe myös ortodokseille itselleen. Muutamassa vuodessa marginaalinen ja osin sisäänpäin kääntynyt kirkko tuli yleiseen tietoisuuteen. Monet taiteilijat, intellektuellit ja journalistit löysivät ortodoksisuuden ytimen, pyhyiden ja kauneuden, näkymättö-män, iankaikkisuuden.

Eurooppalaisilla kielillä tässä pitäisi puhua spiritualiteetin uudesta kas-vusta, mutta suomen kielessä – ehkäpä pietismin perinnöstä johtuen – sana ”hengellisyys” on monelle ahdistava. Siksi yksinkertaisempaa on puhua spi-ritualiteetista, joka kokonaisvaltaisesti samalla kertaa tarkoittaa ”henkistä” ja ”hengellistä”.

Kun itse liityin ortodoksiseen kirkkoon 1970-luvulla, moni luterilainen teologikollega kuittasi sen sanomalla, että kiinnostus ortodoksisuuteen ”on vain sitä mystiikkaa”. Onko se sitä? Kun mystiikasta kuoritaan pois roman-

tiikan ohut pintakerros, ollaan aidon uskonnon ytimessä. Elämä kohdataan ihmeenä, mysteerinä.

Muutama vuosi sitten luterilainen piispainkokous kokoontui Kulttuurikeskus Sofiassa. Kiitin kollegoja läheisestä vuorovaikutuksesta, yhteistyöstä ja keskinäisestä luottamuksesta. Samalla itseironisesti totesin, että meillä on myös työnjakoa. Luterilaiset hoitaa tämän maailman asiat, ortodoksit lekottelevat iankaikkisuudessa. Kukaan piispoista ei kommentoinut.

Ortodoksisuudessa on valoisa, jopa idealistinen ihmiskuva. Hautajaispalveluksessa laulamme: ”olen sanomattoman kunniasi kuva”. Kirkkoisä Gregorios Nyssalaisen (k. n. 395) mielestä ihmisen tehtävä on kulkea ”kirkkaudesta kirkkauteen”, Kristuksen kaltaisuuteen hyvydessä ja rakkaudessa. Henkinen ja hengellinen kasvu jatkuu myös ajan rajan tuolla puolen. Perisyntiä ei ole. Ihmisellä on vapaa tahto ja tehtävänä elää vastuullisena jäsenenä yhteisössä. Seurakunnan sisällä, osallisena yhteisestä uskosta ja toivosta voi hengellinen elämä kukoistaa. Siitä käsin tärkeä kysymys on myös, löytyykö meiltä rakkauden tekoja tämän päivän sosiaalieettisten kysymysten keskellä.

Mitä enemmän olen paneutunut idän suuriin uskontoihin, sitä kirkaammin näen, että ortodoksisuus on jollakin tavoin niiden ja läntisen kristillisyyden välimaastossa. Yhteistä meille on vahva askeettinen ja samoin meditatiivinen traditio. Myös perinteiset karismaattiset lahjat ovat yhä osa kypsää spirituellia elämää, olipa kysymys esimerkiksi selvännäkemisestä, telepatiasista, tai parantamisen lahjasta.

Kristillisessä traditiossa emme kuitenkaan opeta reinkarnaatiota. Toisaalta emme ole sitä toistaiseksi vakavasti pohtineet. Sielujen pre-eksistenssiä esittäneen kirkkoisä Origeneen (k. 254) tuomitsemisella 500-luvulla ole relevanttia uskontojen väliselle dialogille nykyaikana. Kuitenkin perinteisessä kristillisyydessä koemme, että ihmisen tietoinen matka jatkuu ikuisuudessa, kuten vaikkapa kuoleman rajakokemuksien tutkimus esittää. Ja mitäpä uskonnosta jää jäljelle, jos ihmeet ja ”tuonpuoleinen” typistetään olemattomiin.

Hindulaisuuden ja buddhalaisuuden kohtaaminen rikastuttaa meidän ”eurooppalaista” uskontoamme. Niidenkin ytimessä on kysymys totuudesta, mutta yhtä hyvin Jumalan työn moninaisesta rikkaudesta. Silmäni avautuivat tälle Uudessa Valamossa 40 vuotta sitten. Kirkkoisät kirjoittivat 300-luvulla, että Platon ja Aristoteles ovat nähneet välähdyksen Pyhästä Hengestä. Nämä vuosisatoja ennen Kristusta eläneet ajattelijat ovat erinomaisia esimerkkejä siitä, miten koko ihmissuvussa on aito kaipaus totuuteen, hyvyteen ja kau-

neuteen. Tästä hengellisestä ulottuvuudesta he käyttivät nimitystä *Logos spermatikos* (hedelmällinen Logos).

Dialogi suurten kirkkojen ja uskontojen välillä on nykypäivää. Etujoukoissa ovat olleet roomalaiskatoliset tutkijat. **Kirkkojen kannalta kiinnostavaa** on se, miten uskontojen dialogissa vielä 1960–70-luvuilla lähdettiin varsin eksklusiivisesti liikkeelle kristillisestä hegemoniasta ja ”etsittiin” Kristusta hinduismin yössä. Siitä tähän päivään on ollut pitkä matka ymmärtää Kristuksen työ eri uskonnoissa inklusiivisesti, mikä on iso harppaus uskontojen aitoon kohtaamiseen aiempien vastakkaisuuksien sijaan. Nyt haasteena on uskontojen pluralismi, millä tavoin sama Jumala on läsnä eri uskontojen elämässä ja kaikessa pyrkimyksessä hyvyteen ja totuuteen.

Vuoropuhelua futurologien kanssa

Futuran numerossa 1/2022 innovaatio- ja tulevaisuudentutkimuksen dosentti Osmo Kuusi lähestyy uskonnon ydintä kiinnostavalla, mutta myös haastavalla tavalla. Kiinnostavuus liittyy transsendenssin näkökulmaan. Jumalan luomistyö, ihmisen kulttuurityö sekä kaikki uuden etsiminen ja luominen on pyrkimystä kohti globaalia transfiguraatiota, kirkastumista, joka on tulevaisuudelle avoin. Voisiko nähdä, että tässä tieteellinen tutkimus ja taiteen tekeminen kumpikin kurkottavat omia polkujaan samaan suuntaan?

Monet uskontotieteilijät ovat jääneet ”tämänpuoleisen” vangeiksi, kun toisaalta perinteisen uskonnon nykytilannetta tai toisaalta sen marginalisointumista mitataan varsin ulkokohtaisesti sosiologisilla tunnusmerkeillä, jäsenluvuilla ja yksittäisistä opinkappaleista vakuuttautumisen määrällä. Sama problematiikka liittyy esimerkiksi Venäjän uskonnollisuuden tutkimukseen. Tämän päivän kirkkopolitiikan analyysi tuskin raapaisee pintaa ihmisten hengellisestä kaipauksesta, hämmennyksestä ja toisaalta perinteisen ortodoksisen spiritualiteetin syvyysulottuvuuksista.

Tutkimuksella on silti tärkeä merkitys. Se mittaa institutionaalisen uskonnon merkitystä ja käyttöarvoa sosiologisesta näkökulmasta. Ikävä kyllä monet perinteiset kirkot ovat tässä jotenkin samassa putkessa, kun ne veisaaivat jeremiadeja ”kadotetusta paratiisista”. Maallistuminen kuitenkin tarjoaa uskonnolle mahdollisuuden vapautua vähitellen Konstantinuksen perintöä olevan kirkollisen institutionalismin henkisestä pakkopaidasta.

Tässä heikoimmilla ovat ne läntiset kirkkokunnat, jotka ovat kadottamassa eskatologian, iankaikkisuuden. Se on kumminkin kirkon ydinasia. Hyvyys, kauneus ja pyhyys tihentyvät Pyhän kirjan ihmeissä, mutta vielä enemmän tänään, kun ylitämme itsemme. Omistamisen sijaan löydämme elämän lahjana, ihmeenä, mysteerinä, joka kasvaa, kun se annetaan pois.

Tämän päivän henkisen hämmennyksen ja etsimisen etujoukoissa ovat nuoret, jotka eivät suostu jäämään uusliberalistisen talousajattelun poteroihin, eivät keskiluokkaisen pikkuporvarillisen elämänmenon hengettömyyteen, ja joita eivät tyydytä perinteisten kirkkojen retoriset vastaukset kysymyksiin, joita he eivät ole kysyneet.

Niinpä suomalaiset tulevaisuudentutkijat Torsti Kivistö, Osmo Kuusi ja Tapio Tamminen kulkevat edellämme. Uskonto ei ole sosiologiaa. Se ei ole myöskään metafysiikkaa tai filosofiaa. Se on historiallista faktaa, joka tänäkin päivänä on osa meitä. Koko kristillisen tradition historia on ihmisen kokemuksen, tietämisen, kasvun ja kirkastumisen prosessia, joka on tulevaisuudelle avoin. Eikö kirkkojen ja uskontojen edustajien pitäisi kurkottaa tulevaisuuteen käsi kädessä futurologien kanssa?

Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kirkot ovat ihmisyyden tulevaisuuden suhteen yhtä pessimistisiä kuin historiantutkija ja kirjailija Yuval Harari, vaikka eri syistä. Vain jotkut pienet fundamentalistiset yhteisöt enää ”tietävät” mitä uskosta luopuneilla on edessäpäin. Onko Hararin ajattelutavan suuri kiinnostus siinä, että myös hän ”tietää”? Hänen profetiansa mukaan ihmiset jatkossa toimivat maailmanlaajuisen tai jopa kosmisen datajärjestelmän tahdottomina mikrosiruina. Olisi tämäkin ”helvettiä ja kiirastulta”.

Hararin syvän pessimismin vastapainona on keksijä Ray Kurzweilin valtava optimismi ja jopa idealismi. Välineenä keinoäly tarjoaa vallankumouksellisen hyppäyksen syvempään ihmisyyteen, kun vapaudumme arkielämän rutiineista, sairauksista ja kurkotamme uuteen universaaliin ihmisyyteen, joka aina on avoin ihmisen kasvulle ja tulevaisuudelle. Aika näyttää, onko singulariteetti puhdasta teknouskoa vai utopia, joka kertoo tulevaisuudestamme. Tietysti ”tulevaisuuteen” sisältyy aina riskejä. Mutta mitä teologeina sanomme siihen vanhaan kristilliseen ajatukseen, että lopunajallinen on myös Jumalan valtakunnan täyttymistä?

Futurologi John Naisbitt oli teoksessaan *Megatrends* oikeilla jäljillä, kun hän jo 1980-luvulla ennusti, miten vuosituhaten vaihteessa uskonto tulee olemaan yksi maailman megatrendeistä. Samalla hän kuitenkin jatkoi: spi-

ritualiteetti on IN, mutta instituutiot OUT. Saapa nähdä, voidaanko vihdoinkin panna uutta viiniä vanhoihin leileihin.

Tässä on myös Osmo Kuusen lähestymistavan kiehtovuus. Sen haasteena on löytää pyhyys ja transsendenssi myös meidän 2000-luvun ihmisten pyrkimyksistä kestävään elämänperustaan ja toivoon. Kuusi kysyy, voisivatko tieteellisestä maailmankuvasta nouseva tulkinta ja transsendenssin olemassaoloon perustuva tulkinta olla samanaikaisesti tosia. Loistava kysymys iankaikkisuudesta meille kristityille, jotka olemme aina alleviivanneet näkyvän ja näkymättömän, olemassa olevan ja syntyvän vuoropuhelua ja sisäkkäisyyttä. Yhdessä tulevaisuudentutkijoiden kanssa ihmettelemme ja etsimme vastauksia näihin kysymyksiin.